

И С Х О Д И Ш Т А O R I G I N A T I O N S

5

Савез Срба у Румунији

Universitatea de Vest
din Timișoara

Филозофски факултет
Универзитета у Нишу

У овом броју часописа објављени су радови прочитани на V међународном научном скупу *Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким срединама и/или периферним областима*, одржаном на Филолошком факултету Западног универзитета у Темишвару (19–21. 10. 2018)

САВЕЗ СРБА У РУМУНИЈИ
Центар за научна истраживања културе Срба у Румунији

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ Универзитета у Нишу

ФИЛОЛОШКИ, ИСТОРИЈСКИ И ТЕОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
Западног универзитета у Темишвару

Главни и одговорни уредник:
Проф. др **Михај (Миља) Н. Радан**

Уређивачки одбор:

Проф. др **Снежана Гудурић**, Универзитет у Новом Саду
Проф. др **Марина Јањић**, Универзитет у Нишу
Проф. др **Надежда Јовић**, Универзитет у Нишу
Доц. др **Александра Лончар Раичевић**, Универзитет у Нишу
Проф. др **Горан Максимовић**, Универзитет у Нишу
Проф. др Јордана Марковић, Универзитет у Нишу
Проф. др **Софија Милорадовић**, Институт за српски језик САНУ, Београд
Проф. др **Радивоје Младеновић**, Универзитет у Крагујевцу
Проф. др **Октавија Неделку**, Универзитет у Букурешту
Проф. др **Михај (Миља) Н. Радан**, Западни универзитет у Темишвару
Проф. др **Димитрије Савић**, Западни универзитет у Темишвару
Проф. др **Срето Танасић**, Институт за српски језик САНУ, Београд
Доц. др **Миљана Радмила Ускату**, Западни универзитет у Темишвару
Доц. др **Данијела Костадиновић**, Универзитет у Нишу
Др **Мирјана Бојанић Ћирковић**, Универзитет у Нишу
Доц. др **Ма** , Западни универзитет у Темишвару

Рецензенти:

Проф. др Марина Јањић
Проф. др Надежда Јовић
Доц. др Александра Лончар Раичевић
Проф. др Јордана Марковић
Проф. др Софија Милорадовић
Проф. др Радивоје Младеновић
Проф. др Октавија Неделку
Проф. др Жива Милин
Проф. др Михај (Миља) Н. Радан
др Драгана Радовановић
Проф. Димитрије Савић
др Биљана Сикимић
др Светлана Ћирковић
Доц. др Миљана Радмила Ускату
Проф. др Ирена Арсић
Доц. др Маца Царан Андрејић

Савез Срба у Румунији
Центар за научна истраживања и културу Срба у Румунији

Филозофски факултет
Универзитета у Нишу

Филолошки, историјски и теолошки факултет
Западног универзитета у Темишвару

И С Х О Д И Ш Т А O R I G I N A T I O N S

5

Темишвар / Ниш
2019

UNION OF SERBS IN ROMANIA
Center for Scientific Research and Culture of Serbs in Romania
UNIVERSITY OF NIŠ, FACULTY OF PHILOSOPHY
WEST UNIVERSITY OF TIMISOARA, FACULTY OF LETTERS,
HISTORY AND THEOLOGY

Editor in-Chief:

Prof. dr. **Mihai (Milja) N. Radan**

Editorial Board:

Prof. dr. **Snežana Gudurić**, University of Novi Sad
Prof. dr **Marina Janjić**, University of Niš
Prof. dr **Nadežda Jović**, University of Niš
Lecturer dr. **Aleksandra Lončar Raičević**, University of Niš
Prof. dr. **Goran Maksimović**, University of Niš
Prof. dr. **Jordana Marković**, University of Niš
Prof. dr. **Sofija Miloradović**, Institute for the Serbian Language SASA
Prof. dr. **Radivoje Mladenović**, University of Kragujevac
Prof. dr. **Octavia Nedelcu**, University of Bucharest
Prof. dr. **Mihai (Milja) N. Radan**, West University of Timișoara
Prof. **Dimitrije Savić**, West University of Timișoara
Prof. dr. **Sreto Tanasić**, Institute for the Serbian Language SASA
Lecturer dr. **Miliana-Radmila Uscatu**, West University of Timișoara
Lecturer dr. **Danijela Kostadinović**, University of Niš
Dr. **Mirjana Bojanić Ćirković**, University of Niš
Lecturer dr. **Mața Țaran Andreici**, West University of Timișoara

Reviewers:

Prof. dr Marina Janjić
Prof. dr Nadežda Jović
Lecturer dr. Aleksandra Lončar Raičević
Prof. dr. Jordana Marković
Prof. dr. Sofija Miloradović
Prof. dr Radivoje Mladenović
Prof. dr. Octavia Nedelcu
Prof. dr. Jiva Milin
Prof. dr. Mihai (Milja) N. Radan
Dr. Dragana Radovanović
Prof. Dimitrije Savić
Dr. Biljana Sikimić
Dr. Svetlana Ćirković
Lecturer dr. Miliana-Radmila Uscatu
Prof. dr Irena Arsić
Lecturer dr. Mața Țaran Andreici

УПОТРЕБА СЛОБОДНОГ ГЕНИТИВА У ГОВОРУ БАНАТСКЕ КЛИСУРЕ

У раду се на основу грађе прикупљене у селима Дивич, Белобрешка и Стара Молдава анализира употреба слободног генитива у говору Банатске Клисури (Румунија). Разматрају се регистроване потврде различитих синтаксичко-семантичких вредности генитива у адноминалној или адвербној позицији, тачније они типови слободног генитива који су у конкурентном односу с другом слободном падежном формом, која није блокирана нити предлогом нити обавезним детерминатором. На основу тога анализи су подвргнути партитивни, објекатски и субјекатски генитив. Посебну пажњу захтева утврђивање конкурентног односа између генитива и другог падежног формализатора одређеног значења, а с обзиром на периферни положај овог српског говора и на инојезичко, несловенско окружење које у оваквим срединама има утицаја на аналитизацију падежног система.

Кључне речи: српски језик, дијалектологија, дијалекатска синтакса, синтакса и семантика падежа, генитив, конкурентност падежних формализатора, интерференција, аналитизација падежног система, Банатска Клисура.

1. Увод

На румунској обали Дунава од ушћа Нере до Тердапа, у подножју Јужних Карпата, смештена су села Базјаш, Дивич, Белобрешка, Радимна, Српска Пожежена, Мачевић, Стара Молдава, Љупкова и Свиница и она чине (Банатску) Клисуру – подручје с већинским српским становништвом. Изузев Свинице, чији је говор тимочко-лужничког типа, клисурска села припадају говорима смедеревско-вршачког дијалекта који се у Банату простире од прелазног појаса према шумадијско-војвођанском дијалекту на југоисток све до румунске границе, а преко ње обухвата у целисти Банатску Клисуру (уп. Ивић П., 1999: 331), с прикљученим пољадијским селима на левој оба-

¹ zosim04@yahoo.com

² Рад је настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (бр. 178020), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, и у оквиру пројекта *Истраживање историје и културе Срба у Румунији*, чији је носилац Центар за научна истраживања и културу Срба у Румунији при Савезу Срба у Румунији.

ли Нере.³

Овај рад је базиран на прикупљеној језичкој грађи из трију клисурских села, а то су Дивич (Д), Белобрешка (Б) и Стара Молдава (СМ),⁴ којим се настављају започета синтаксичка истраживања говора клисурских села (уп. Симић З., 2018) и територијално проширују ранија истраживања синтаксе и семантике српских говора у Румунији (уп. Симић З.–Царан, 2006; Царан–Симић З., 2006; Симић З., 2012; 2013а; 2013б; 2017).

С обзиром на то да је проблематика синтаксе и семантике генитива у целини и комплексна и обимна, и да премашује оквире једног рада, те да и расположиви корпус није подједнако довољно информативан за дубља истраживања свих синтаксичко-семантичких вредности генитива, овом приликом биће размотрен један део категорија које се исказују генитивом. Анализа је ограничена само на један од четири структурна лика у којима се генитив може појавити, а то је слободан падежни облик, тј. облик који није блокиран нити предлогом нити обавезним детерминатором.

Посматрани су они типови слободног генитива који су у конкурентном односу с другом слободном падежном формом, а прикупљена грађа је омогућила детаљнији увид у употребу слободног генитива којим се исказује партитивни однос, те употребу слободног генитива у функцији правог објекта и функцији семантичког субјекта.

2. Анализа грађе

2.1. Расположиви теренски материјал из говора клисурских села обилује примерима употребе генитива у структури с различитим лексичким јединицама којима се именује број или количина, тј. партитивног генитива уз нумеричке, пронумеричке или паранумеричке квантификаторе.

Сасвим су обични облици како паукала, хомонимног с генитивом јединине, нпр.

Стари завет има иљаду и три *стотине* страна Д; али ми умрла ћерка од триес и ћетири *године* Д; две *године* сам праила у Темишвар Б; од двајес две *године* сам ућила да певам Д; три-ћетири *иљаде* душа СМ; три *стотине* литри ракије Д,

тако и облици велике количинске множине једнаки генитиву множине, а најбоље потврде очуваности те форме у испитиваном говору налазимо у низу примера који следе:

³ Док ранији истраживачи овог подручја нису правили разлику између Клисуре и Пољадије, која код локалног становништва свакако постоји, па су Банатском Клисуром сматране обе ове уже области, Б. Крстић (2015) посебно говори о клисурским, а посебно о пољадијским селима, истражујући народни живот и обичаје Клисураца и Пољадијаца.

⁴ Корпус је формиран на основу теренског истраживања обављеног у овим селима у оквиру пројекта *Истраживање историје и културе Срба у Румунији* у периоду од 16. до 20. јуна 2017. године.

девет *ваљака* Д; *четири-пет километара* СМ; *педесет литара* ракије СМ; десет *кошуља*, *шес људи* Д; *тридесет пилића* саде Д; *шес људи* СМ; *седамнајст милиона* СМ; *кућу у Дету* са *шес пенђера* Д; *девет колачића* Д; *сто лончића* Д; *осам дана сутра* СМ; *пет милиона* Д; *двајес ари* кукуруза СМ; *пет програма српски* СМ; *било пет иљада минера* СМ; – *пет иљада оваца* СМ; *сто марака* СМ; *поклањам десет литри* вина Б; *тријес нумери* СМ; *хор са тридесет жѣнâ* Д; *деветнајст кра̀ва* у ред Д; *пет кôзâ* СМ; *тријес д̀ушâ* Д; *осамдесет к̀ила* СМ; *пет стотина к̀ућа* СМ; *десет иљада* Д; *шес недеља* СМ; *пет стотина* фамилија СМ; *три-ћетири иљаде д̀уша* СМ; *Стари завет* има иљаду и три стотине *страна* Д; *пет стотина фамилија* СМ; *пет стотина* за *пет година* Д; *пет иљада оваца* СМ; *пет стотина* кућа СМ; *шес недеља* Д; *пет недеља* Б; *девет година* Д; *пет стотина* Д; – *било ћетрдесет дѣцâ* Д; *имо шес дѣцâ* СМ.

Није занемарљив ни број регистрованих примера употребе партитивног генитива уз пронумеричке релативне квантификаторе, највише уз прилоге *мало*, *млого*, *више*, *доста*, *пуно*, али и уз заменичке прилоге *колико*, *неколико*. И уз наведене квантификаторе, именица која се плурализује стоји у облику велике количинске множине, што илустрјују следећи примери:

капару дамо, по *мало новаца* Д; *кад скупили мало новаца* Б; – *па зар мало је девојака* Д; *има и мало коза* СМ; – *изнесе мало суви[x] [дрва]* Д; – *мало дѣцâ* Б;

било јако млого интелектуала Б; *побили млого Срба* код вас СМ; и *ти[x] Немаца* млого Д; *било људи* пре млого *стари[x]* СМ; – *млого било крава* у Дивић Д; *остало млого пара* СМ; – *да има много презима* [= презимена] Д; – *млого дѣцâ* Б;

пре било више стари[x] СМ; али највише има *Срба* Д; – *више жена* служу СМ; – *сад треба више дрва* да горимо Д; – *волили д-имаду више дѣцâ* Д; *доста Српкиња* Б; *доста година* СМ; *па има сад година доста* Д;

а пре било пуно кладенаца Б;

колико имамо црних дана СМ; *куј колико има дана*, то је све од бога Д; *колико имам дана* СМ;

неколико људи сад још остало Д; – *било неколико фашанки* Б.

А уколико се уз ове квантификаторе налазе градивни, збирни или градивно-збирни појмови, односно неплурализовани апстрактни појмови, сви су они потврде употребе генитива једнине с партитивним значењем. Нпр.

нисам бацила мало одозго шећера Д; *да ти даду мало леба* СМ; *прави-мо мало вира* на реку Д; *праву мало ручка* Д; *правиш мало перинца* Д; *метеш мало шећера* и *мало соли*, *сирће* Д; *мало кукуруза*, *мало жита* СМ; – *ондак се узме мало земље* и *каже...* Д; *мало робе* што имам да продам СМ; *мање радње* имаду редуше Д; *она има мало пензије* СМ; *да прииш мало пензије* СМ; – *мало меса* СМ; *добивали и мало злата* СМ; *скуваду мало кољива* и *вина* Д; *мало жита*, *мало кукуруза* Д; *баце мало цвећа* тако Д;

млого *среће, здравља, новаца* Б; млого *среће, здравља, напретка* Б; млого *радње* било код нас СМ;

нисам смела да бацам више *шећера* Д; пре смо праили више *леба* Д; било на гробље пуно *љилка* Д.

Чести су и паранумерички квантификатори за исказивање тачне, приближно одређене или неодређене количине градивног и сличног појма израженог обликом именице у генитиву једнине. Уп.

двајес ари *кукуруза* СМ; онај донесе килу *шећера*, неко кило *брашна*, онај *зејтина*, онај *масти* ако се мрси Д; педесет литара *ракије* СМ; око Темишвара има хектари и хектари *земље* СМ; три стотине литри *ракије* Д; поклањам десет литри *вина* Б;

да ни једну флашу *сока* СМ; лонче *воде* Д; једну чашу *вина* Д; сас стаклом *воде* Д; башта - то је био један лот *земље* Б; тањир *печења*, тањир *колача* Д;

ред *кукуруза*, ред *кромпира* Б; гомила *прашине*, *ђубрета* Д.

Такође, срећу се и паранумерички квантификатори којима се именује део целине неодређене величине, део који се сматра јединицом целине исказане обликом генитива једнине (уп. Пипер, 2005: 960). Нпр.

кришка *леба* Д; скрши сваким по једно парче *погаче* Д; парће *лубенице* Д; парче *штрудле* и *печења* и *сарме* Д; метемо једно парче *платна* Д; ондај узме зрно *жита*, зрно *кукуруза*, зрно *пасуља* Д.

У партитивном значењу се појављује и слободни генитив именице која је обавезна семантичка допуна придева. У регистрованим примерима облике слободног генитива срећемо уз придев *пун*. Уп.

пун пара СМ; – Трепћа пуна *злата* Д; – била школа пуна *деца* Д.

Само је у неколико појединачних случајева забележено да је квантификовани појам у акузативу, односно у падежу који је у високобалканизованим говорима синкретизован са обликом акузатива.⁵

⁵ На говор Банатске Црне горе нема већег румунског утицаја када је реч о облику генитива једнине с пронумеричким и паранумеричким квантификаторима, за разлику од генитива множине, чији је облик у већини случајева изгубљен, а устаљен облик номинатива-акузатива множине (уп. Симић З.-Царан, 2006: 156). Међу примерима аналитичких облика, који су доспели миграционим струјањима из призренско-тимочке дијалекатске области, а с различитом фреквенцијом се факултативно јављају у неким пунктовима источне Шумадије, Бошњаковић (2012: 123–124) наводи и „аналитичке облике партитивног генитива“, односно примере акузативног облика с пронумеричким и паранумеричким квантификаторима. У илустрованој морфолошкој грађи из ресавског говора срећемо и примере с партитивним значењем аналитичког облика, за који се, иначе, констатује да је чешћи од генитива (уп. Пецо–Милановић, 1968: 302, 309–310, 316, 320, 322–323), што је случај и са ђердапском зоном, чије је место међу ресавским говорима (уп. Пецо, 1972: 204, 205, 209). Паралелно с облицима генитива дају се примери аналитичких облика с присутним квантификатором у говору Левча (уп. Симић Р, 1980: 35–37). Фреквентност партитивног генитива истичу истраживачи трстеничког говора (уп. Јовић, 1968: 163) и говора северне Метохије (уп. Букумирић, 2010: 56), а за чумићи говор стоји да је његова употреба с квантификатором као у књижевном језику (уп. Грковић, 1968: 134), док је, с друге стране, у говору Параћинског Поморавља

Тако код информатора у Старој Молдави бележимо један пример с бројном конструкцијом који гласи: двадесет и седам *године* СМ,⁶ али код истог информатора имамо и конструкцију осамнајст *година* СМ, дакле, без измењеног морфолошког облика именице.

Колебање код истог информатора потврђују и примери из Дивича, овај пут примери с количинским прилогом *мало*. У примеру правиш мало *јело* Д, именица је у акузативу, а у примеру однесемо опет нешто мало *јела* Д, истог информатора, именица *јело* је у генитиву.

У трећем клисурском селу, Белобрешци, регистрована су још два примера конструкција с количинским прилозима и именицом у акузативу, уп. мало *шећер* Б и имали смо много *голубове* Б.

Осим у наведена четири примера, наговештај преструктурирања балканистичког типа потврђују и примери бројних конструкција с лексемом *пут*, за исказивање виšekратности реченичне предикације, додуше, унеколико другачијег карактера. Наиме, лексему *пут* корпус бележи у облику номинатива–акузатива једине уместо облика и мале и велике количинске множине.⁷ Међутим, и у овом случају један говорник паралелно користи обе форме, тако да поред измењеног облика у примеру: ја сам то прећитала ћетири *пут* у мој век Д, имамо и: и Нови завет пет *пута* сам прећитала Д, а осим примера: изливаш деведесет и девет *пут* СМ, исти информатор користи и неизмењену форму, као у примеру ту вућеш сто педесет тако *пута* СМ.

2.2. Следећи тип генитива који је у овом истраживању анализиран јесте слободни генитив у синтаксичкој позицији директног објекта на површинском нивоу, и то у корелацији са слободним акузативом. Конкурентност акузатива и генитива заснована је првенствено на односу *обухватност* ~ не-

морфолошки облик генитива у веома малом броју забележених примера (уп. Милорадовић, 2003: 62–68).

⁶ У говору Банатске Црне горе забележен је велики број оваквих партитивних конструкција и далеко мање примера с неизмењеним обликом (уп. Симић З.–Царан, 2006: 155–156), а измењене форме се срећу и у 'југословенском' Банату близу румунске границе и у српским говорима источно од ње (уп. Ивић П.–Бошњаковић–Драгин, 1997: 311), међу којима и у говору села Рудне у Румунији (уп. Бошњаковић–Вареника, 2008: 263). С претпоставком да је настала под утицајем румунског модела, генерализована употреба дуала код свих бројева наводи се као заједничка особина банатскоцрногорског, карашевског и свиничког говора (уп. Милин–Радан, 2003: 54, 58). Ова, пореклом паукална, форма најчешће је синкретизована с неким другим обликом исте речи, обично са генитивом једине (код именица I врсте) или номинативом множине (код а-основа) [уп. Ивић П., 2018б: 351]. Као преовлађујућа или паралелна форма налази се у више косовско-ресавских говора (уп. Пецо–Милановић, 1968: 310, 320, 328; Милорадовић, 2003: 60–61; Симић Р, 1980: 33).

⁷ Исто је потврђено и у говору Параћинског Поморавља и ресавском говору (уп. Милорадовић, 2003: 66; Пецо–Милановић, 1968: 302), док се у клисурском селу Радимна паралелно јављају три форме: *неколико пут* – *неколико пути* – *неколико пута* (уп. Томић, 1987: 373). Уп. и: *више путе* у Рудни у Румунији (уп. Бошњаковић–Вареника, 2008: 268).

обухватност појма у објекту, као и на односу *партитивност / непартитивност*. С једне стране, имамо акузатив као падеж потпуно радњом обухваћеног појма, а с друге, генитив као падеж партитивних односа. У корелацији с акузативом потпуне обухватности, генитив се појављује као падеж негације потпуне обухватности (познат као словенски генитив), односно као падеж парцијалне ангажованости објекатског појма. Досадашња изучавања ове проблематике код нас несумњиво указују да је у српском језику увелико у току процес повлачења генитива, посебно иза негираних глагола, осим иза глагола *немати*, и да је некадашњи паралелизам у односу на акузатив данас знатно сужен. Наиме, акузатив се, поред потпуно обухваћеног појма, проширио и на потпуно необухваћени појам, док је сфера парцијалности остала искључиво обележје генитива (уп. Арсенијевић, 2012: 128–136).

Ова запажања, заснована на стању у стандардном српском језику, у приличној мери одговарају и ситуацији у погледу употребе објекатског генитива овог типа у говору Банатске Клисуре.

У регистрованој грађи највише је заступљен генитив у улози правог објекта уз одређену групу транзитивних глагола којима је доступно семантичко обележје ‘партитивност’, односно уз прелазне глаголе са значењем делимичног обухватања (уп. Антонић, 2005: 143; Пипер, 2005: 619), какви су забележени глаголи: *дати*, *донети*, *ставити*, *купити*, *спремити*, *скувати*, *правити*, *јести*, *пити* и сл. у регистрованим примерима:

и ни даду *тулузине* за ђубре СМ; давали *меда* Б; дала баба Живка [...], *сира* и *проје* Д; да да шта ти треба – *лука*, *кромпира* Д; доно ми *дрва* Д; донела *дрва* страота СМ; носиш *брашна*, носиш *меса* СМ; носу опет и *вина*, и *ракије* и *воде* Д; се стави колач, *меса*, знате, у тањир лепо Б; метем *шећера* Д; мету *воде* и босиљак, једну киту Д; ставимо *теста* Д; воде после мораш да наливаш Д; а сад купу *млека* у продавнице СМ; дај ми да купим *леба* СМ; па си купио и *уља* и *шећер* Б; ниси имао *леба* да купиш СМ; треба спремиш *вина* СМ; а нама скувала *пасуља* СМ; сам правила *леба* јуче Д; и лепо *меса* и *гибанице* ни прави СМ; ош да јеш *лубенице* Д; и ни до само *пасуља* да јемо СМ; а сад ретко кад јемо *пасуља* Б; пили *пива* и пушили, и пиво и *ракију*, и пушили СМ; и лани сам уватио *жита* СМ; и требало *млека* СМ.

У свим наведеним примерима објекатски појам у генитиву представља конкретан партитивни садржај, а тако је и у два примера негираних глагола поменутог типа, уп.

сока опе не пијем Д; не добиш *леба* СМ.

У три забележена примера имамо апстрактни генитивни појам, и то као део устаљеног израза (уп. Фелешко, 1995: 56). Уп.

да им бог да *здравља* Д; сад тражимо *радње* СМ; да воду *раћуна* СМ.

Са истим семантичким типом глагола регистрован је и акузативни облик именица које садрже представу о бројности или маси. У следећим примерима срећемо како плуралске тако и сингуларске облике акузатива:

па ју дам то што остане мало и [...], и *јабуке*, и *гројзе*, и *портокале*, и шта год ми... СМ; фрљи и *орасе* у сушницу Б; спремиш *колаће* СМ; она скупила *новце* Д; ставимо *поклоне* Б; после малко свет скупио *паре* Б; али ја увек спремим и *бомбоне те*, [...], и *поморанђе* Б;

се давало *шећер* Б; се стави *колач*’, меса, знате, у тањир лепо Б; мету воде и *босиљак*, једну киту Д; метеш мало шећера и мало соли, *сирће* Д; па си купио и уља и *шећер* Б; мој Владан воли сила *пасуљ* СМ; пили пива и пушили, и *пиво* и *ракију*, и пушили СМ.

Као и с генитивом, мало је примера с негираним глаголима овог типа и објекатским појмом у акузативу, али би разлози за појаву акузативног облика могли бити потреба за конкретизацијом одређене ситуације, односно присуство именице која не подлеже партикуларизацији. Уп. забележене примере:

и не даду *новце* Д; да ти дам – не дам ти *штранку* СМ.

Према расположивом материјалу, двоструко је чешћи облика генитива од облика акузатива правог објекта уз наведене прелазне глаголе са значењем делимичног обухватања. Однос, међутим, може и варирати у зависности од конкретне ситуације и намере говорника, између осталог, евентуалне тежње ка генеричности, или пак, фокусираности на квантитет, што утиче на избор генитивне форме (уп. Ивић М., 1983: 117; Фелешко, 1995: 56; Арсенијевић, 2012: 137).

Обрнута је ситуација у броју регистрованих генитивних и акузативних облика као објеката уз глагол *имати* у значењу ‘поседовати у материјалном или психолошком, менталном смислу’ (уп. Антонић, 2005: 133). Забележени однос је 1, 65 : 1 у корист акузативне форме објекта.

У једном броју примера појаву генитива обезбеђује импликација количине или бројности именичког појма, уп.

имо си *леба* СМ; *тиладије* имамо СМ (али и: имамо *пилиће* СМ); моји имали *марве* СМ; – имала *новаца* ондак СМ; ако имаш само *пара* СМ; и, гле, имам још *црни дана* СМ.

Други део употребе генитива отпада на примере попут:

кад нешто има *радње* кући СМ; зар он има *снаге* да дише Д; а куј има *памети* СМ; да имам и ја *моје снаге* да скупим Д; *жене* да имају и *оне посла* Б, који, заправо, представљају устаљене обрте, па као такви они нису ни необични с именицом у генитиву (уп. Фелешко, 1995: 56). Па, ипак, у неким сличним обртима именица није у очекиваном облику генитива. Уп.

и имали смо *срећу* Б; он имо *проблеме* Б.

Употребу акузатива уз глагол *имати*, очекивану у одсуству импликације количине или бројности именичког појма, односно при референцијалној употреби објекатског појма, али и под евентуалним утицајем румунског језика, налазимо у примерима:

понешто, кад имали *паре*, да ни купу Б; имали *козе*, имали *овце* СМ;

имали смо *овце* Б, СМ; имали *све* СМ; имали *овце* Д; имамо *пилиће* СМ (уп. горе: *тиладије* имамо СМ);

сам имала *арпађик овај* СМ; имали су *сено* Б; да имаш *децу* СМ; нису имали *марву*, а имали *малу децу* СМ.

Нешто је мања разлика између броја регистрованих примера с генитивом и с акузативом уз глагол *немати*, а блага предност припада акузативу.

Генитив бележимо у оним синтагмама с конкретним појмовима које се, иначе, сматрају и устаљеним (уп. Арсенијевић, 2012: 131), као што је у примерима:

нема *пара* СМ; ја немам *деце* СМ; а ја, гле, нисмо имали *деце* СМ; да немамо *деце* СМ; ниј имао *деце* СМ; сад јој дају крв – нема *крви* СМ; пре они нису имали *пензије* СМ,

а осим тога још и у устаљеним изразима с апстрактним појмовима, нпр. немаш *радње* – ништа СМ; ја немам *моћи* ни за два бања СМ; немам *времена* Б.

Изван устаљене употребе, комплетно необухваћен појам, као објекат уз глагол *немати*, денотиран је акузативом, а махом су у питању ситуације лишене квантификативних импликација, те оне с (не)експлицираним општим квантификаторима (уп. Пипер, 2005: 875). Уп.

сад нема нико *салаш* СМ; нису имали *бају* СМ; немаш *мајку* СМ; – *марву* немамо Д; нису имали *марву*, а имали *малу децу* СМ; – сад нема *овце* у село нико Д; – у друге државе које немају *жито* СМ; па ниси имао *земљу* па требаш да идеш тамо [...], па да купиш СМ;

он нема *пару* СМ; немаш *пару*, немаш *ништа* СМ.

Извесна колебања у избору падежне форме забележена су једино у случају синтагме с конкретном именицом *деца*, често и код истог информатора, па поред претходно наведених генитивних форми, срећемо и неколика примера с обликом акузатива. Уп.

ниј имао *децу* СМ; *децу* нисмо имали СМ; нисмо имали *децу* СМ; ми немамо *децу* СМ.

На основу свих размотрених типова конкурентног односа објекатског генитива и објекатског акузатива у говору Банатске Клисуре, сасвим је извесно да је избор генитива у функцији правог објекта првенствено условљен партитивним значењем, а потом и постојањем својеврсног устаљеног израза. Сви остали примери објекта уз прелазне глаголе у наведена три типа изостанком партитивности добијају облик акузатива.⁸ Уочавамо да је облик

⁸ Сличне закључке за већину случајева доноси и Јовић констатујући стање у трстеничком говору (уп. Јовић, 1968: 163), као и Р. Симић за говор Левча, с тим што је овде словенски генитив потпуна реткост, без обзира на значење квантификације именичког појма (уп. Симић Р, 1980: 28–29, 60–62). У чумићком говору предност се даје објекатском акузативу, уз негиране глаголе генитив се јавља паралелно с акузативом, а у окамењеним изразима доследно се чува генитив уз глаголе *имати* и *немати* (уп. Грковић, 1968: 134–135). У нашем истраживању говора Банатске Црне горе налазимо низ примера с јединским обликом

генитива двоструко чешћи у синтагмама у којима је партиитивност двојако подржана – и именичким појмом партиитивне садржине и глаголом с доступним обележјем ‘партиитивност’.

2.3. У синтаксичким изворима се истиче да постоји тесна веза између анализираног вида објекатског генитива и слободног генитива уз глаголе *имати*, *бити* као предикате имперсоналних егзистенцијалних реченица (уп. Фелешко, 1995: 66–67). Такође, помиње се и да је у српском језику стабилна употреба генитива уз глагол *немати* када је тај глагол употребљен у егзистенцијалном значењу, тачније у значењу непостојања (уп. Пипер, 2005: 978). Потврде повезаности објекатског и овог, субјекатског, генитива јесу иста она ограничења за појаву објекта у генитивном облику. Наиме, неопходно је да се нађу именице конкретног значења са имплицитно садржаном информацијом о дељивој маси, како то Фелешко назива, и именице апстрактног значења, и то у облику генитива једине, док све друге именице добијају облик генитива множине. Осим тога, помиње се и веза између генитива негације и негираних варијанти егзистенцијалних реченица (посебно с обзиром на честу појаву облика *нема*) [уп. Фелешко, 1995: 67].

Генитиву у имперсоналним егзистенцијалним реченицама у говору Банатске Клисуре конкурентан је номинатив, с обзиром на његову субјекатску позицију, а на новоуспостављени конкурентни однос махом су рефлексивни моменти релевантни за раније анализирану генитивно-акузативну конкурентност.

У ексцерпираним материјалу нашли су се примери употребе генитива и уз глагол *имати* у облику 3. л. јд., кад је употребљен у сфери неререференцијалне садашњости у презенту, и уз глагол *бити* у облику 3. л. јд. (и у облику средњег рода) за сферу прошлости у перфекту (уп. Антонић, 2005: 128). Примери су разврстани према у грађи препознатим моментима као потенцијалним критеријумима при избору генитивне, односно номинативне форме. На основу расположивог броја примера није било могуће уочити значајнију разлику у употреби овог генитива у потврђним и у одричним егзистенцијалним реченицама.⁹

објекатског генитива у значењу партиитивности, наспрам усамљеног примера с акузативом, уп. *има проју* (уп. Симић З.–Царан, 2006: 156), док Веску говори о паралелној употреби акузатива у оваквим партиитивним конструкцијама и могућем утицају румунског језика у таквим случајевима (уп. Веску, 1976: 157–158). У говорима северне Метохије генитив је фреквантан у свим овде анализираним типовима (уп. Букумирић, 2010: 52, 55). У говору Параћинског Поморавља „[у]потреба директне објекатске допуне у акузативу готово је сасвим преовладала, те нема никаквог смисла говорити о репартицији ових двају падежних облика [...], односно о условљености такве репартиције“ (Милорадовић, 2003: 167–170).

⁹ Бавећи се компаративним истраживањем српских и бугарских језичких средстава у служби обавештавања о локализовању некога / нечега у простору и / или времену, Сааведра (1999: 92–102) долази до закључка да у српском језику постоје разлике између потврђних

Најпре, уочавамо да се у генитиву појављују именице партитивног садржаја, што је махом био случај и код објекатског значења. Генитивни, партитивни, облик може бити подржан и присутним количинским прилогом. Уп.

има *сока*, има *воде* Д; има *крећа* више него што треба Б; сад има и *ваниле* Б; било мало и *злата* СМ. – није било *јела* Б.

Надаље срећемо облике генитива апстрактних појмова, од којих је већина део устаљених спојева, те заменице *све* и *свашта* у генитиву. Слично мерљивим ентитетима, неки апстрактни појмови се могу „градуирати“, чиме се стварају услови за употребу генитива, а те услове испуњавају и немерљиви појмови обележени неодређеношћу (уп. Сааведра, 1999: 84–85). Уп.

јао, воденака – било *писке*, било *вриске* СМ; има *места* Б; *свакојакосвета* има СМ; – па кад нема *места* СМ; смо видли да нема *помоћи* Д; нема *проблема* Б; није било *проблема* Б;

има *свега* и *свађега*, [...], пре није било СМ.

Издвојили смо забележене облике генитива множине конкретних именица, у свим наведеним примерима с количинском семантиком инхерентном овом облику (примери с присутним нумеричким или пронумеричким квантификаторима који условљавају појаву облика једнаког генитиву множине сврстани су у партитивни генитив). Уп.

а сад има *дућана* код нас *свакојаких* СМ; било *минера*, било *новаца* Д; има *Румуна* Б; – није било ни *ђакова* СМ; ни *крава* нема СМ.

Регистровано је пак нешто више конкретних именица у множинском облику номинатива, уз егзистенцијални глагол *имати*, *бити* у оквиру безличних реченица, уп.

сад има и *мандарине* и *јабуке* и *орасе* и то Б; има и *Румунке*, има и *Мађарнице*, има и *Швапкиње*, има *свакојака фела* Д; – ни нема сад *кладенци* СМ; *кладенци* нема оде близу СМ; није било ко саде *ове бомбоне* и *слаткиш* Б.

Нарушена парадигма је најоучљивија управо у множинским облицима будући да се у наведеним примерима номинативни облик из личних егзистенцијалних реченица нашао са безличним егзистенцијалним глаголом у 3. л. јд. Облик номинатива једнине пак формално не показује овакво неслагање, изузев неслагања рода именице с родом глаголског придева радног који је у безличном перфекту у облику средњег рода.

Примери из грађе показују да је и номинатив једнине продро на место генитива једнине у случају партитивних и апстрактних именичких појмова за које је установљено да, иначе, обезбеђују појаву генитива. Уп.

и одричних егзистенцијалних реченица у погледу инвентара формалних граматичких средстава за изражавање локализације одређеног појма, између осталог и у погледу опсега употребе генитивног облика и његових специфичности (у односу на номинативни облик с конгруентним предикатом) у оквиру једних и других егзистенцијалних реченица.

а пре било само *ракија и вино* Д; – пепо, кад нема *жар* Д; није било ко саде *ове бомбоне* и *слаткиш* Б;

има и *Румунке*, има и [...], има *свакојака фела* Д; – ондак нема баш *провод* Б.

Јединске форме номинатива налазимо и код именица које не подлежу партикуларизацији, односно именица с општим квантификатором, што су случајеви у којима формално имамо личне егзистенцијалне реченице са субјектом у номинативу. Па ипак, с обзиром на то да је у забележеним примерима само егзистенцијално *нема*, са којим, иначе, увек иде генитивни облик ентитета чије се непостојање изражава (уп. Сааведра, 1999: 96), и ови примери су неспорне потврде нарушености основне парадигме услед интерференције с инојезичким окружењем. Уп.

а сад нема ни *градиница* Д; а сад нема *четка* Д;

сад код нас нема *ниједна овца* у село СМ.

Једна од потврда да је у току процес превирања у погледу избора падежне форме, јесте да од истог информатора бележимо пример: Па сваки *свет* има, и *арђави* и *добри* Д, а нешто касније: има *света* и *арђавога* и *доброга*.

Расположиви материјал из говора Банатске Клисуре указује да у структурама с егзистенцијалним глаголом генитив има незнатну предност над номинативом¹⁰ чија је конкурентност заснована на постојању личне егзистенцијалне реченице у српском језику, а употреба проширена на безличне егзистенцијалне реченице, свакако и под румунским утицајем.

3. Закључак

На основу спроведеног истраживања може се закључити да у говору Банатске Клисуре слободни генитив своје снажно упориште има као форма-

¹⁰ Заклисурско село Радимна наведено је да се каже *Пре било више виногради (и винограда)*, као и: *Има младићи (и младића)*, а са негацијом *нема купуса (и купус)*, *нема рачуна (и рачун)* и сл. (уп. Томић, 1987: 370, 373). У говорима Смедеревског Подунавља и дела Јасенице и у потврђеним и у одричним егзистенцијалним реченицама може да се јави номинатив једнине и множине (уп. Бошњаковић, 2007: 266–267), а тако је и у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта, што аутори посебно и наводе (уп. Ивић П.–Бошњаковић–Драгин, 1997: 309). За говор Галипољских Срба Ивић истиче да је уз безлично *има* и *нема* забележен и номинатив и „партитивни“ генитив (уп. Ивић П., 1994: 331). Примере са субјекатским значењем аналитичког облика налазимо у грађи из ресавског говора, као и из говора ђердапске зоне (уп. Пецо–Милановић, 1968: 302, 309–310, 316; Пецо, 1972: 204, 205, 209). За говор Левча је утврђена експанзија номинатива уместо конструкција с генитивом у позицији „логичког“ субјекта (уп. Симић Р., 1980: 21–24, 26). Готово искључива употреба номинатива уместо генитива у субјекатској функцији овога типа у говору Параћинског Поморавља сведочи, како истиче Софија Милорадовић, о удаљавању овог говора „из матичне косовско-ресавске дијалекатске зоне и приближавању нашим високобалканизованим народним говорима“ (Милорадовић, 2003: 39–42, 49).

лизатор партитивности, која спада у једно од основних значења генитива. Изостанком партитивне семантике место објекатског генитива постепено заузима слободни акузатив коме је позиција директног објекта централна синтаксичко-семантичка функција, а место субјекатског генитива заузима номинатив као падеж који попуњава позицију граматичког субјекта.

Треба имати у виду да фреквентност генитивног облика у анализираним значењима повећава његова употреба у устаљеним синтагмама, али и да су идиоматски изрази конструкције које се при опису система не могу обухватити општим правилима, те се морају квалификовати као лексичке (уп. Ивић П., 2018а: 185). С друге стране, процес анализације падежног система највише се рефлектује у фреквентности множинских примера номинатива уместо генитива у безличним егзистенцијалним реченицама, али то још има карактер „факултативности аналитичке иновације“ и може се „посматрати као један прелазни ступањ у процесу поступне реорганизације одређене синтетичке структуре у њен аналитички пандан“ (Милорадовић, 2006: 95).

Још жива конгруенција са свим типовима квантификатора у овоме говору знатно се разликује од употребе објекатског и субјекатског генитива код којих се као импулс за промену јавља и постојећа конкурентна падежна форма (акузатив односно номинатив) у српском језику, а која одговара конструкцији у румунском језику.

С обзиром на периферни положај и на инојезичко, несловенско окружење које у оваквим срединама има утицаја на анализацију падежног система, говор клисурских села може бити драгоцен извор потврда о путевима анализације и неспорној поступности приликом усвајања аналитичких форми које подразумева и удаљавање од форме генитива.

Литература

- Антонић, 2005: И. Антонић, *Синтакса и семантика падежа*, у: Пипер и др. *Прилози граматици српскога језика: Синтакса савременога српског језика – Проста реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Арсенијевић, 2012: Н. Арсенијевић, *Падежи право објекта у стандардном српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду.
- Бошњаковић, 2007: Ж. Бошњаковић, *Продор аналитичких падежних форми у говоре Смедеревског Подунавља и дела Јасенице*. Timișoara: *Probleme de filologie slavă*. XV: 264–281.
- Бошњаковић, 2012: Ж. Бошњаковић, *Морфолошке особености говора источне Шумадије*. Београд: *Српски дијалектолошки зборник*, LIX: 1–381.
- Бошњаковић–Вареника, 2008: Ж. Бошњаковић, С. Вареника, *Напомене о морфосинтаксичким особинама српског говора села Рудне у Румунији*. Београд: *Српски језик*, XIII/1–2: 261–279.

- Букумирић, 2010: М. Букумирић, Значења генитива у говорима северне Метохије. Косовска Митровица: *Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини*. [Посебно издање поводом 50-годишњице оснивања Филозофског факултета посвећено проф. др Милосаву Вукићевићу], 47–82.
- Веску, 1976: V. Vescu, Govor Banatske Crne Gore. *Зборник за филологију и лингвистику*, XIX/1: 115–172.
- Грковић, 1968: М. Грковић, Употреба падежа у чумићком говору. Нови Сад: *Прилози проучавању језика*, књ. 4: 133–159.
- Ивић М., 1983: М. Ivić, *Lingvistički ogledi*. Београд: Prosveta.
- Ивић П., 1994: П. Ивић, *О говору Галипољских Срба*. Целокупна дела I. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић П., 1999: П. Ивић, Српски дијалекти и њихова класификација (II). Нови Сад: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLII: 303–354.
- Ивић П., 2018а: П. Ивић, Покушај структуралне класификације дијалекатских разлика у словенској језичкој области. У: *Расправе, студије, чланци*. Целокупна дела Том X/2*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића. 174–194.
- Ивић П., 2018б: П. Ивић, О деклинационим облицима у српскохрватским дијалектима. У: *Расправе, студије, чланци*. Целокупна дела Том X/2**. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића. 349–399.
- Ивић П.–Бошњаковић–Драгин, 1997: П. Ивић, Ж. Бошњаковић, Г. Драгин, Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта (друга књига: морфологија, синтакса, закључци, текстови). Београд: *Српски дијалектолошки зборник*, XLIII: 297–433.
- Крстић, 2015: Б. Крстић, *Народни живот и обичаји Клисурсаца и Пољадијаца*. Темишвар: Савез Срба у Румунији.
- Милин–Радан, 2003: Ж. Милин, М. Радан. О заједничком пореклу архаичних српских говора са подручја румунског Баната. *București: Romanoslavica*, XXXVIII: 41–68.
- Милорадовић, 2003: С. Милорадовић, *Употреба падежних облика у говору Параћинског Поморавља. Балканистички и етномиграциони аспект*. Београд: Етнографски институт САНУ (Посебна издања, књига 50).
- Милорадовић, 2006: С. Милорадовић, Употреба падежних облика у говору Радимље и Параћинског Поморавља – једно поређење. *Timișoara: Probleme de filologie slavă*, XIV: 89–98.
- Милорадовић, 2007а: С. Милорадовић, Дијахрони и синхрони аспект аналитичких појава у српским народним говорима. Нови Сад: *Зборник Матице српске за славистику*, 71–72: 357–375.
- Милорадовић, 2007б: С. Милорадовић, И ракију пијем сас медом. Дијалекатска скица Белобрешке (Румунија). *Timișoara: Probleme de filologie slavă*, XV: 573–580.

- Јовић, 1968: Д. Јовић, Трстенички говор. Београд: *Српски дијалектолошки зборник*, XVII: 1–239.
- Пецо, 1972: А. Пецо, Говор ђердапске зоне (фонетско-морфолошке особине). Нови Сад: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 15/1: 177–209.
- Пецо–Милановић, 1968: А. Пецо, Б. Милановић, Ресавски говор. Београд: *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XVII: 241–366 (+ карта).
- Пипер, 2005: П. Пипер, *Семантичке категорије у простој реченици: Синтактичка семантика*, у: Пипер и др. *Прилози граматици српскога језика: Синтакса савременога српског језика – Проста реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Ракић-Милојковић, 1994: С. Ракић-Милојковић, Проблем генитива у прелазном говору Доње Мутнице (код Параћина). *Живот и дело академика Павла Ивића: зборник радова са трећег међународног научног скупа: Живот и дело академика Павла Ивића*. Суботица – Нови Сад – Београд: Градска библиотека Суботица – САНУ – Филозофски факултет у Новом Саду – Народна библиотека Србије – Матица српска – Институт за српски језик САНУ.
- Сааведра, 1999: Д. Сааведра, Семантика “локализација објекта” и њено изражавање у српском и бугарском језику. Београд: *Јужнословенски филолог*, LV: 73–103.
- Симић З., 2012: З. Симић, Неке особине линеаризације у говорима Банатске Црне Горе и Рекаша. Нови Сад: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LV/2: 169–181.
- Симић З., 2013а: З. Симић, Прилог проучавању међујезичке интерференције (на примеру говора Банатске Црне Горе). Београд: *Јужнословенски филолог*, LXIX: 429–441.
- Симић З., 2013б: З. Симић, Неки примери семантичких посуђеница у банатско-црногорском говору. *Српско језичко наслеђе на мултикултурном простору Баната* [Зборник радова са међународног научног скупа одржаног на Филолошком, историјском и теолошком факултету Западног универзитета у Темишвару (Темишвар, 19–21. октобар 2012)]. (Посебна издања. Научна литература. Књига 16). Темишвар: Савез Срба у Румунији: 189–200.
- Симић З., 2017: З. Симић, О темпоралним предлошко-падежним формама у говору Банатске Црне Горе. *Исходишта* [Радови са III међународног научног скупа *Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким срединама и/или периферним областима* одржаног 14–16. октобра 2016. године на Филолошком, историјском и теолошком факултету Западног универзитета у Темишвару], бр. 3: 391–406.
- Симић З., 2018: З. Симић, Над синтаксом говора Срба у неким селима Банатске Клисуре. *Исходишта* [Радови са IV међународног научног скупа *Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким срединама и/или периферним областима* одржаног 13–15. октобра 2017. године на Филозофском факултету Универзитета у Нишу], бр. 4: 323–340.

- Симић З.–Царан, 2006: З. Симић, М. Царан, О румунском утицају у говору Банатске Црне Горе. *Timișoara: Probleme de filologie slavă*, XIV: 151–163.
- Симић Р., 1980: Р. Симић, Синтакса левачког говора. I. Употреба падежних облика, Београд: *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXVI: 1–146.
- Томић, 1987: М. Томић, Говор Радимаца. Београд: *Српски дијалектолошки зборник*, XXXIII.
- Фелешко, 1995: К. Фелешко, *Значења и синтакса српскохрватског генитива*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Вукова задужбина – Орфелин.
- Царан–Симић, 2006: М. Țaran, Z. Simić, Despre sintaxa cazurilor în graiul sârbesc din Muntenegru bănațean. *Timișoara: Interferențe lingvistice în zona multiethnică a Banatului*. (GRANT), 75-84.

Zoran M. Simić

THE USE OF THE FREE GENITIVE IN THE VERNACULAR OF BANATSKA KLISURA

Summary

Based on the material collected in the villages of Divič, Belobreška and Stara Moldava, this paper analyzes the use of the free genitive in the vernacular of the Banatska Klisura region in Romania. The paper examines registered confirmations of different syntactic and semantic values of the genitive case in the adnominal or adverbial position or, more specifically, those types of the free genitive which are in a competitive relation with another free case form which is not blocked either by a preposition or obligatory determiner. Based on this criterion, the analysis is conducted on the partitive, objective and subjective genitive. Deserving of special attention is the competitive relationship between the genitive case and the other case formalizer of the specific meaning, considering the peripheral position of this Serbian vernacular and the foreign, non-Slavic linguistic environment which in cases like this influences the analytization of the case system.

Key words: Serbian language, dialectology, dialect syntax, syntax and semantics of cases, genitive case, competitiveness of case formalizers, interference, analytisation of the case system, Banatska Klisura.

